

κεφάλαιο Θ'

Η Κοινωνική Πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση

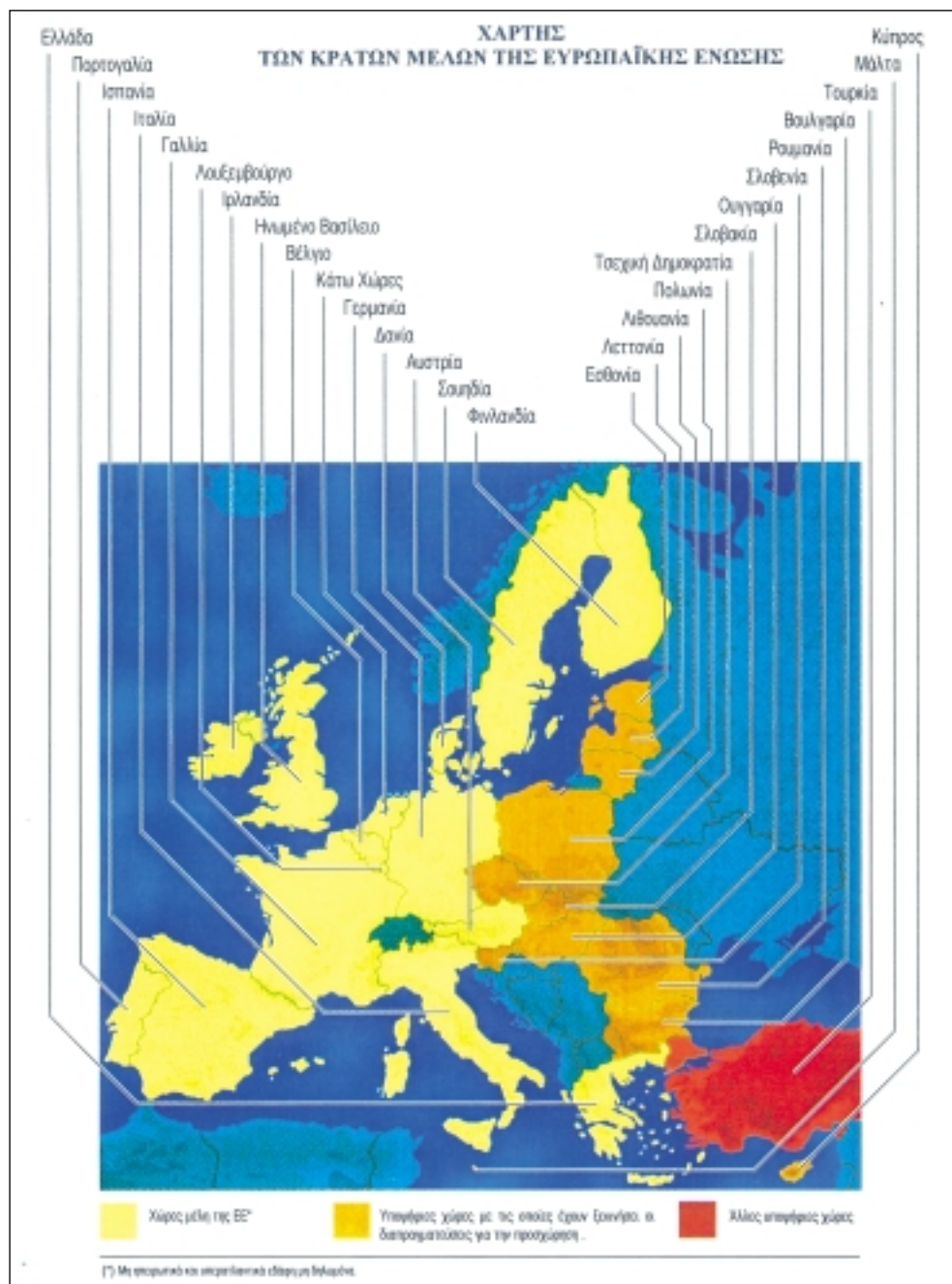
9.1 Η Κοινωνική Πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η ευρωπαϊκή ιδέα, προτού συγκεκριμενοποιηθεί σε ένα πραγματικό πολιτικό σχέδιο και καταστεί διαρκής στόχος της κυβερνητικής πολιτικής των κρατών μελών, παρέμεινε περιορισμένη στις σκέψεις και απόψεις των φιλοσόφων και οραματιστών. Οι βίαιες συγκρούσεις στο πρώτο ήμισυ του 20ου αιώνα και οι συνεχιζόμενοι εθνικιστικοί ανταγωνισμοί εμπόδισαν το ειρηνικό όραμα της ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών. Η τεχνολογική εξέλιξη που κορυφώθηκε στις αρχές του δευτέρου ημίσεος του 20ου αιώνα διευκόλυνε την επικοινωνία των λαών ξεπεράστηκαν τα σύνορα και τα εμπόδια συνεργασίας μεταξύ των κρατών.

Οι συνεργασίες που αναπτύχθηκαν, προώθησαν πολιτικές που οδήγησαν στην Συνθήκη των Παρισίων το 1951 με την δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Στη συνέχεια, ακολούθησαν οι συνθήκες της Ρώμης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας το 1957, οι οποίες τροποποιήθηκαν το 1986 με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη. Το 1992, οι ανωτέρω συνθήκες τροποποιήθηκαν με την Συνθήκη του Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τέλος το 1997 με την Συνθήκη του Άμστερνταμ. Οι χώρες που συμμετείχαν στην Ε.Ε. μέχρι το 2001 ήταν 15. Η Ελλάδα προσχώρησε στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) το 1981. Στο χάρτη Νο.1 παρουσιάζονται τα κράτη μέλη της Ε.Ε., όπως και τα υποψήφια προς ένταξη.

Στο άρθρο 2 της **συνθήκης ίδρυσης** της Ε.Ε., όπως τροποποιήθηκε από την συνθήκη του Άμστερνταμ του 1997, διατυπώνεται ο σκοπός της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης: «Η Ε.Ε. έχει ως αποστολή ... να προάγει στο σύνολο της Ένωσης την αρμονική, ισόρροπη, και αειφόρο ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων, υψηλό επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, αειφόρο μη πληθωριστική ανάπτυξη, υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας και σύγκλισης των οικονομικών επιδόσεων, υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής, την οικονομική και κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ κρατών μελών».

ΧΑΡΤΗΣ Νο. 1

Τα κράτη μέλη της Ε.Ε. και τα υποψήφια προς ένταξη.
Πηγή: Ευρωπαϊκή Ένωση

Η οργάνωση και η χρηματοδότηση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η Ε.Ε. έχει την ευθύνη για το συντονισμό των εθνικών συστημάτων, τις αποκαλούμενης «στρατηγικής για τη σύγκλιση με στόχο την επίτευξη» της μακροπρόθεσμης προσέγγισης των πολιτικών και των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Επίσης η Ε.Ε. λειτουργεί ως βήμα διαλόγου για την προώθηση της καλύτερης κατανόησης των μακροπρόθεσμων προοπτικών και τον προσδιορισμό των κοινών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν τα κράτη μέλη. Σε ολόκληρη την Ε.Ε. γίνονται σήμερα σκέψεις για σημαντικές μεταρρυθμίσεις στα συστήματα κοινωνικής προστασίας, σε πολλές δε περιπτώσεις έχουν ήδη εισαχθεί κάποιες μεταρρυθμίσεις προκειμένου να καλυφθεί η ανάγκη της προσαρμογής στις ταχύτατα μεταβαλλόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες ή του γενικότερου ορθολογισμού της αποτελεσματικότητας των εφαρμοζομένων συστημάτων.

Η κύρια αποστολή της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής περιγράφεται στο άρθρο 136 της συνθήκης της Ε.Ε.: *«Η Ε.Ε. και τα κράτη μέλη ... έχουν ως στόχο την προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, ώστε να καταστήσουν δυνατή την εναρμόνισή τους με παράλληλη διατήρηση της προόδου, την κατάλληλη κοινωνική προστασία, τον κοινωνικό διάλογο και την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων που θα επιτρέψουν ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης και την καταπολέμηση του αποκλεισμού».*

Η Ε.Ε. αναφέρεται στην ανάπτυξη ενός συστήματος κοινωνικής προστασίας που αποσκοπεί στο να προστατεύει τα νοικοκυριά από τον κίνδυνο της ανεπάρκειας των οικονομικών πόρων η οποία ακολούθως οδηγεί στην αδυναμία απόκτησης των ελάχιστων αγαθών και υπηρεσιών για αξιοπρεπή διαβίωση, για πρόσβαση στο υγειονομικό σύστημα, και για διατήρηση του βιοτικού του επιπέδου σε περίπτωση απώλειας της συνήθους εισοδηματικής τους πηγής. Η απώλεια εισοδήματος μπορεί να οφείλεται σε γήρας, αναπηρία, ασθένεια, ανεργία, οικογενειακά βάρη, κ.ά.

9.1.1 Ο Κοινωνικός Χάρτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Για την ενιαία και ισότιμη προστασία των πολιτών στην ΕΕ τα κράτη μέλη, το Δεκέμβριο του 1989, ενέκριναν τον **Κοινωνικό Χάρτη** με τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματά τους. Στις **αρχές** που παρουσιάζονται στον πίνακα 9.1 κινούνται οι συστάσεις, οι δράσεις και οι άλλες πρωτοβουλίες που αποβλέπουν στην κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων και την σύγκλιση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας προς ένα κοινό ευρωπαϊκό μοντέλο.

Οι αρμοδιότητες της Ε.Ε. σχετικά με την **σύγκλιση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας** των κρατών υλοποιούνται, αφ' ενός με την αποστολή συστάσεων στα κράτη μέλη, όπου περιέχονται οι απόψεις και οι οδηγίες με τις οποίες πρέπει να εναρμονισθούν οι εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές και αφ' ετέρου με την υλοποίηση προγραμμάτων στήριξης των εθνικών ή διακρατικών δράσεων από τα τέσσερα διαρθρωτικά ταμεία της.

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο.9.1

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΧΑΡΤΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Οι πολίτες των κρατών μελών της ΕΕ έχουν το δικαίωμα:

1. της εργασίας στη χώρα της ΕΕ που επιλέγουν,
2. στη δίκαιη αμοιβή,
3. στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της εργασίας,
4. στην κοινωνική προστασία στα πλαίσια των ισχυόντων εθνικών συστημάτων,
5. στην ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι,
6. στην επαγγελματική κατάρτιση,
7. στην ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών,
8. στην πληροφόρηση, διαβούλευση και συμμετοχή των εργαζομένων,
9. στην προστασία της υγείας και της ασφάλειας κατά την εργασία,
10. στην προστασία των παιδιών και των εφήβων,
11. στη διασφάλιση των ελαχίστων ορίων διαβίωσης για τους ηλικιωμένους,
12. στη βελτιωμένη κοινωνική και επαγγελματική ένταξη ατόμων με αναπηρία.

Το περιεχόμενο των συστάσεων και των προγραμμάτων στήριξης είναι προϊόν διαλόγου, μελέτης και εκτεταμένης επεξεργασίας από την Ε.Ε., τους κοινωνικούς εταίρους (διεθνείς κοινωνικοί και επιστημονικοί φορείς) και τα κράτη μέλη.

Ο συντονισμός και η σύγκλιση των διαφόρων εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας είναι αναπόφευκτα περίπλοκη υπόθεση. Η πρόοδος που έχει επιτευ-

χθεί είναι σημαντική, αλλά εξίσου σημαντικές είναι οι δυσκολίες που παρουσιάζονται όσο και το μέγεθος των αλλαγών που απαιτούνται να γίνουν. Ωστόσο, είναι αναγκαίο να αποφευχθούν οι άσκοπες περιπλοκές, να απλουστευθούν οι κανόνες και οι διαδικασίες, να ξεπεραστούν τα προβλήματα της γραφειοκρατίας και να μειωθούν οι διαφορές των συστημάτων ώστε να συγκλίνει το περιεχόμενό τους.

Στόχος είναι να διευκολυνθούν πολίτες που κινούνται, ζουν και εργάζονται πλέον ελεύθερα εντός της Ένωσης, να απολαμβάνουν ίσων δικαιωμάτων, ανεξαρτήτως της χώρας που επιλέγουν να εργασθούν ή να κατοικήσουν. Μακροπρόθεσμος στόχος φυσικά είναι η σύγκλιση σε όλους τους τομείς με την ενιαία εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών, οικονομιών και λοιπών συστημάτων τους.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αποτέλεσμα της αναγκαιότητας των γειτονικών χωρών να συνυπάρξουν ειρηνικά και να συνεργασθούν για την αμοιβαία κοινωνική ευημερία των λαών τους. Μεταξύ των σημαντικών τομέων της ανάπτυξης συνεργασίας αναδείχθηκε αυτός της κοινωνικής προστασίας. Για την προώθηση της κοινωνικής προστασίας των πολιτών των κρατών μελών της η Ε.Ε. κατάρτισε το Κοινωνικό Χάρτη (1989) όπου κατοχύρωσε τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα τους. Ο Κοινωνικός Χάρτης περιλαμβάνει τις αρχές στις οποίες στηρίζονται οι πολιτικές, τα μέτρα και οι δράσεις των οργάνων της Ε.Ε. Το περιεχόμενο του Χάρτη αναφέρεται στην ελευθερία διακίνησης και εργασίας, στην ίση μεταχείριση των φύλων, στις ανθρώπινες ελευθερίες όπως προκύπτουν και από τα ανθρώπινα δικαιώματα, στη προστασία των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, στη διασφάλιση του ελάχιστου ορίου διαβίωσης, στην προστασία και φροντίδα των αναπήρων και την μέριμνα για επαγγελματική και κοινωνική ένταξη όλων των πολιτών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες αναγκαιότητες επέβαλαν την σύσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
2. Για ποιο λόγο καταρτίσθηκε ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και συνοπτικά, ποιο είναι το περιεχόμενό του;

9.1.2 *Συστάσεις της Ε.Ε. για την Σύγκλιση των Συστημάτων Κοινωνικής Προστασίας των Κρατών Μελών*

Από τις θεμελιώδεις συστάσεις της Ε.Ε. για την δημιουργία του ευρωπαϊκού μοντέλου κοινωνικής προστασίας μέσα από την σύγκλιση των εθνικών συστημάτων είναι η **Σύσταση 441 της 24ης Ιουνίου 1992**. Η Σύσταση αναφέρεται στα κοινά κριτήρια που αφορούν στην επάρκεια πόρων και παροχών στα συστήματα κοινωνικής προστασίας.

Το περιεχόμενο της Σύστασης που παρουσιάζεται συνοπτικά στο πίνακα 9.2, επικεντρώνεται «στην κατοχύρωση ενιαίων στοιχειωδών δικαιωμάτων κοινωνικής προστασίας» στους πολίτες των κρατών μελών της Ε.Ε. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην **καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού** και στην εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης, στην ισότιμη παροχή αποτελεσματικών υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας, με προτεραιότητα στα πλέον αδύναμα πρόσωπα και τέλος στην φροντίδα για εργασιακή και κοινωνική ένταξη.

Ακολούθησε η **Σύσταση 442 της 27ης Ιουλίου 1992** για την σύγκλιση των στόχων και των πολιτικών κοινωνικής προστασίας η οποία ουσιαστικά είναι συνέχεια της Σύστασης 441.

Το περιεχόμενο αυτής της Σύστασης 442/92 αναφέρεται κυρίως σε θέματα «κατοχύρωσης ενιαίων κανόνων κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων», που μετακινούνται και εργάζονται εντός των ορίων της Ε.Ε. Ειδική αναφορά γίνεται στην κοινωνική προστασία των εργαζομένων που σταματούν την εργασία λόγω ηλικίας, ή αναγκάζονται να την διακόψουν λόγω ασθένειας, ατυχήματος, μητρότητας, αναπηρίας ή ανεργίας. Σε αυτούς χορηγούνται υποκατάστατα του εισοδήματος, ή διασυνδέονται με τα μέτρα προστασίας της κοινωνικής ασφάλισης.

Επίσης, περιέχει αναφορά στην ανάπτυξη αποτελεσματικής κοινωνικής προστασίας για την οικογένεια λαμβάνοντας υπόψη της αλλαγές στη δομή της, τα δημογραφικά δεδομένα και την κοινωνική πραγματικότητα. Τέλος, συνιστά την ορθολογιστική διαχείριση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Το κυρίως περιεχόμενο της Σύστασης παρουσιάζεται συνοπτικά στον πίνακα 9.3.

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο.9.2**ΣΥΣΤΑΣΗ 441 ΤΗΣ 24ης ΙΟΥΝΙΟΥ 1992 ΤΗΣ ΕΕ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ**

Η Ε.Ε. συνιστά στα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα ώστε:

- να αναγνωρίσουν, στα πλαίσια ενός σφαιρικού και ολοκληρωμένου μηχανισμού καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, το θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα επαρκών πόρων και παροχών που να εξασφαλίζουν αξιοπρεπή ανθρώπινη διαβίωση
- να αναγνωρίσουν την ισότητα και να μην κάνουν διακρίσεις στην παροχή κοινωνικής προστασίας
- να προσαρμόζονται οι παροχές με το βιοτικό επίπεδο και τις ελάχιστες αποδοχές των εργαζομένων και να καθιερωθούν δείκτες αναπροσαρμογής τους.
- να χορηγείται πρόσθετη οικονομική βοήθεια σε όσους έχουν μικρότερο εισόδημα από το προβλεπόμενο όριο αξιοπρεπούς διαβίωσης και να συνδυάζεται με τους τομείς της φορολογίας και κοινωνικής ασφάλισης
- να παρέχεται στα ενδιαφερόμενα άτομα η κατάλληλη κοινωνική υποστήριξη που συνίστανται σε μέτρα και υπηρεσίες όπως υποδοχή, πληροφόρηση και συνδρομή για την άσκηση των δικαιωμάτων του
- να βοηθούνται, με διάφορα μέσα περιλαμβανομένης της επαγγελματικής κατάρτισης, να εντάσσονται ή επανεντάσσονται τα άτομα που έχουν την ηλικία και την ικανότητα προς εργασία
- να εξασφαλίζεται με κάθε κατάλληλο μέτρο η ενημέρωση για τα δικαιώματα κοινωνικής προστασίας για τα πλέον άπορα άτομα
- να εξασφαλισθεί η εγγύηση πόρων και παροχών στα πλαίσια των συστημάτων κοινωνικής προστασίας καθώς και η εν γένει λειτουργία τους
- να πραγματοποιηθεί συστηματική συλλογή πληροφοριών για την καλύτερη πρόσβαση των ενδιαφερομένων ατόμων και για την διενέργεια μεθοδικής αξιολόγησης των αποτελεσμάτων

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο.9.3**ΣΥΣΤΑΣΗ 442 ΤΗΣ 27ης ΙΟΥΛΙΟΥ 1992 ΤΗΣ ΕΕ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ**

Η Σύσταση της 27ης Ιουλίου 1992 συνιστά στα κράτη:

- να διασφαλίζονται οι αρχές που θέτει η σύσταση της 24ης Ιουνίου 1992
- να δίδει στην δυνατότητα να επωφελούνται των συστημάτων προστασίας της υγείας χωρίς διακρίσεις όσοι διαμένουν νομίμως στο κράτος μέλος
- να συμβάλλει την κοινωνική ενσωμάτωση και την ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας όλων όσων διαμένουν νομίμως στο κράτος μέλος
- να χορηγεί στους μισθωτούς εργαζόμενους, όταν σταματούν τη δραστηριότητα τους λόγω ηλικίας ή όταν αναγκάζονται να την διακόψουν λόγω ασθένειας, ατυχήματος, μητρότητας, αναπηρίας ή ανεργίας, υποκατάστατο εισόδημα σε σύνδεση με την κοινωνική ασφάλιση
- να καθιερώσει κατάλληλη κοινωνική προστασία για τους μη μισθωτούς εργαζόμενους
- να εξασφαλίζονται οι αρχές της ίσης μεταχείρισης χωρίς διακρίσεις και της δίκαιης μεταχείρισης στη χορήγηση των παροχών κοινωνικής προστασίας
- να προσαρμόζονται τα συστήματα κοινωνικής προστασίας στη μεταβαλλόμενη πραγματικότητα και στη δομή της οικογένειας, όταν δημιουργούνται νέες ανάγκες κοινωνικής προστασίας, συνδεδεμένες με τις μεταβολές της αγοράς εργασίας και την δημογραφική εξέλιξη
- να εξασφαλίζονται τα συστήματα κοινωνικής προστασίας ώστε να έχουν όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη διαχείριση, οργάνωση και λειτουργία, που θα λαμβάνει υπόψη τα δικαιώματα, τις ανάγκες και την κατάσταση των ενδιαφερομένων

Επιπλέον, η Σύσταση 442 περιέχει προτροπές προς τα κράτη μέλη για τους στόχους των επιμέρους τομέων των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, όπως της ασθένειας, μητρότητας, ανεργίας, ανικανότητας προς εργασία, γήρατος και οικογένειας.

Για την **μητρότητα και την οικογένεια** συστήνει:

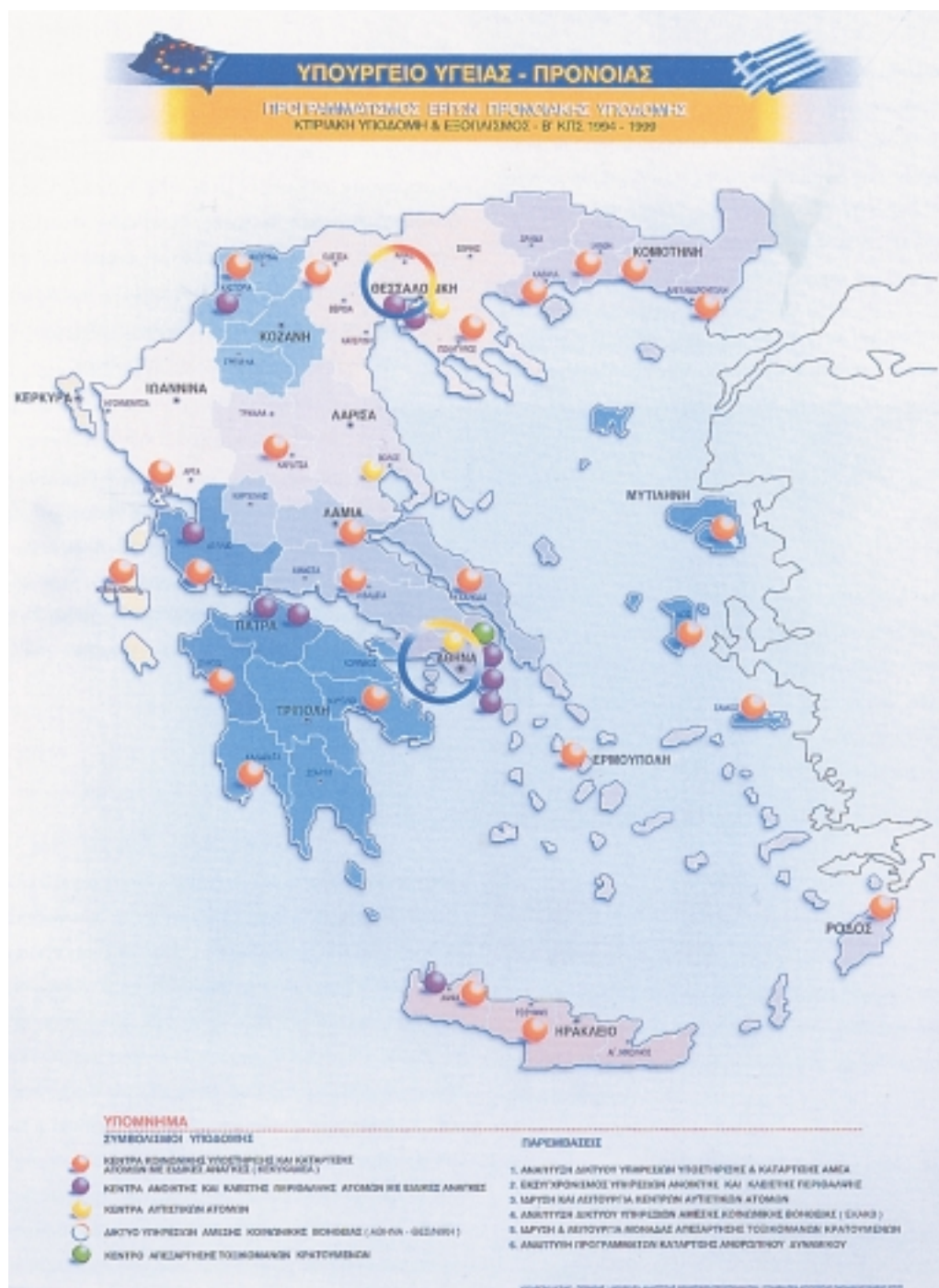
- να προβλεφθεί η κάλυψη του κόστους της περίθαλψης λόγω εγκυμοσύνης, τοκετού και των συνεπειών τους από την κοινωνική ασφάλιση ή την κοινωνική πρόνοια
- να εξασφαλίζεται η κατάλληλη κοινωνική προστασία στις μισθωτές γυναίκες που διακόπτουν την εργασία λόγω μητρότητας
- να αναπτυχθούν οι οικογενειακές παροχές στις οικογένειες που έχουν περισσότερες δαπάνες για την ανατροφή των παιδιών λόγω αριθμού ή λόγω ανυπαρξίας πόρων
- να διευκολυνθούν τα πρόσωπα (συνήθως οι μητέρες) που, αφού ασχολήθηκαν με την ανατροφή των παιδιών τους, επιθυμούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας
- να βοηθηθούν με κατάλληλα μέτρα να συνδυάσουν την επαγγελματική ζωή και τις οικογενειακές ευθύνες και γενικά να αρθούν τα εμπόδια για επαγγελματική απασχόληση των γονέων

Η παραπάνω σύσταση για την **ανεργία** συστήνει:

- να εξασφαλίζεται στοιχειώδες επίπεδο βιοτικών πόρων σε όλους τους ανέργους που κατοικούν νομίμως στο κράτος μέλος
- να δημιουργηθούν μηχανισμοί καταπολέμησης του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας των μακροχρόνια ανέργων και των νέων που εισέρχονται στην αγορά εργασίας
- να καταβάλλονται στους μισθωτούς που χάνουν την δουλειά τους παροχές που να επιτρέπουν να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο και σε συνδυασμό με την κοινωνική ασφάλιση.

Οι δράσεις που υλοποιούν τα διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε. αποτελούν τις επίσημες πολιτικές της Ε.Ε. που έχουν ερευνηθεί, μελετηθεί και αξιολογηθεί ως απαραίτητες για τους στόχους σύγκλισης. Συνήθως περιλαμβάνουν οικονομική χρηματοδότηση ή συνχρηματοδότηση του έργου με το κράτος μέλος ή παροχή εξειδικευμένης τεχνογνωσίας.

Τα προγράμματα υλοποιούνται με ειδικές προδιαγραφές και προωθούν τις κρατικές συνεργασίες για την ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας και για καλύτερη μεταφορά των αποτελεσμάτων σε περισσότερους αποδέκτες. Επίσης προωθούν την συμμετοχή των εκπροσώπων των ενδιαφερομένων.

Η πορεία της σύγκλισης των συστημάτων πρόνοιας ακολουθεί αργούς ρυθμούς. Την ίδια χρονική περίοδο επιδεινώνονται τα κοινωνικά προβλήματα και ιδιαίτερα αυτά που σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι ανισότητες μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, ιδιαίτερα μεταξύ των χωρών του Βορρά και του Νότου εντείνονται και οι ανισότητες μεταξύ των πολιτών κάθε χώρας είναι μια δυσάρεστη πραγματικότητα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο συντονισμός των εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας αποδείχθηκε δύσκολος λόγω των σημαντικών διαφορών. Η αναγκαιότητα ανάπτυξης ενός ενιαίου Ευρωπαϊκού πρότυπου κοινωνικής προστασίας, επέβαλε την ανάπτυξη δράσεων σύγκλισης των εθνικών συστημάτων. Στην κατεύθυνση αυτή η Ε.Ε. προωθεί πολιτικές που διευκολύνουν την σύγκλιση, όπως συστάσεις, οδηγίες, αποφάσεις κορυφής, μέτρα και προγράμματα. Οι Συστάσεις 441 και 442 του 1992 περιέχουν τις σημαντικότερες κατευθύνσεις προς τα κράτη μέλη για την προσαρμογή των συστημάτων προστασίας. Το περιεχόμενό τους ανταποκρίνεται στις θεμελιώδεις αρχές και προϋποθέσεις οργάνωσης ενός ενιαίου ευρωπαϊκού πρότυπου κοινωνικής προστασίας των πολιτών της Ε.Ε., την κατοχύρωση θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων, και την προστασία των ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Η μέχρι τώρα αξιολόγηση της πορείας σύγκλισης των συστημάτων προστασίας και αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων, κατέγραψε αργούς ρυθμούς σύγκλισης και ελάχιστες βελτιώσεις.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιος είναι ο σκοπός των Συστάσεων 441 και 442 του 1992 της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
2. Τι συστήνει η Ευρωπαϊκή Ένωση στα κράτη μέλη στη Σύσταση 442 του 1992 για την μητρότητα και την οικογένεια ή για την ανεργία;

9.1.3 Ο Κοινωνικός Αποκλεισμός

Τα περισσότερα προγράμματα της Ε.Ε. που έχουν υλοποιηθεί κατά την τελευταία δεκαετία, είχαν ως στόχο την άρση των κοινωνικών ανισοτήτων και την δημιουργία προϋποθέσεων κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Ενδεικτικά ένα από τα σημαντικότερα προγράμματα ήταν αυτό της περιφερειακής ανάπτυξης, δηλαδή της κατασκευής έργων υποδομής και ανάπτυξης που είχαν ως αποδέκτες στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες της Ευρώπης, με στόχο την άρση των μεταξύ τους ανισοτήτων.

Επίσης ένας μεγάλος αριθμός προγραμμάτων της Ε.Ε. που εφαρμόστηκαν, είχαν ως σκοπό αρχικά την καταπολέμηση της φτώχειας, στη συνέχεια την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα προγράμματα αυτά συνεχίζονται με σκοπό την διασφάλιση ίσων ευκαιριών και την άρση κάθε διάκρισης και αποκλεισμού από την αγορά εργασίας και από την κοινωνία. Τα προγράμματα προωθεί το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο σε συνεργασία με τα κράτη μέλη.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί στην πραγματικότητα διαδικασία και κατάσταση περισσότερο σύνθετη και ανομοιογενή από την φτώχεια, η οποία συνήθως περιορίζεται στην ανεπάρκεια του εισοδήματος. Έχει πολυδιάστατο χαρακτήρα ως φαινόμενο και ανάγεται σε παράγοντες και συνθήκες που απομακρύνουν, εμποδίζουν ή στερούν άτομα ή ομάδες, από την δυνατότητα να έχουν ίσες ευκαιρίες και ισότιμη προσπέλαση σε κοινωνικά αγαθά, σε διαδικασίες και λειτουργίες που άπτονται των ατομικών, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών τους δικαιωμάτων και ουσιαστικά εμποδίζουν την κοινωνική τους ένταξη ενώ ευνοούν την περιθωριοποίησή τους.

Οι πληθυσμιακές ομάδες που είναι περισσότερο ευάλωτες σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού και εντάσσονται στις ομάδες στόχους της Ε.Ε. για στήριξη μέσω των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας, παρουσιάζονται στον πίνακα 9.4.

Η αναγκαιότητα σύγκλισης των συστημάτων κοινωνικής προστασίας αποτελεί προτεραιότητα για την επίτευξη της κοινωνικής σύγκλισης η οποία δεν επιτυγχάνεται μόνο με την οικονομική σύγκλιση αλλά απαιτεί σχεδιασμένες ενεργές δράσεις και προσαρμογές.

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο.9.4

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΟΧΟΙ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΗΣ Ε.Ε.
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ**

- μακροχρόνια άνεργοι
- ανασφάλιστοι και απροστάτευτοι μεγαλύτερης ηλικίας
- Άτομα με Αναπηρίες
  - χωρίς οικογένεια, νοητική στέρηση, πολυαναπηρία
- Μονογονεϊκές Οικογένειες με:
  - άνεργο το πρόσωπο-αρχηγό
  - γυναίκα αρχηγό
  - με απροστάτευτο το πρόσωπο-αρχηγό
  - κακοποίηση της γυναίκας-μητέρας
  - παραμέληση, κακοποίηση παιδιού ή εγκατάλειψη παιδιού
  - άγνωστο πατέρα
  - ανήλικη μητέρα
- Οικογένειες σε κρίση:
  - με προβληματικό διαζύγιο
  - με κακοποίηση
  - παιδιά-έφηβους με παραβατική ή συμπτωματική συμπεριφορά
  - με γονιό άρρωστο, φυλακισμένο ή αδύναμο
- Γυναίκες άνεργες
- Παλιννοστούντες, Πρόσφυγες, Μετανάστες
- Τοξικομανείς, Ναρκομανείς, Αλκοολικοί και Απεξαρτημένοι
- Τσιγγάνοι, Νομάδες
- Φορείς του AIDS
- Αποφυλακισμένοι και Άστεγοι

Τα **αίτια** των σύγχρονων μορφών κοινωνικού αποκλεισμού είναι κυρίως:

- η εξέλιξη της αγοράς απασχόλησης, και ιδιαίτερα η ανάπτυξη της μακρόχρονης ανεργίας και των εφήμερων μορφών απασχόλησης, όπως και η επικράτηση πολιτικών συσσώρευσης του πλούτου έναντι των αναδιανεμητικών πολιτικών
- η μεταβολή των οικογενειακών δομών, και ιδιαίτερα η αύξηση του αριθμού των μοναχικών ατόμων και των μονογονεϊκών οικογενειών, όπως και η δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού
- ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνική πολιτική «προσαρμόζεται» στις εξελίξεις και μεταβολές αυτές, όπως και η συνεχής συρρίκνωση των κοινωνικών πόρων για την κοινωνική πολιτική.

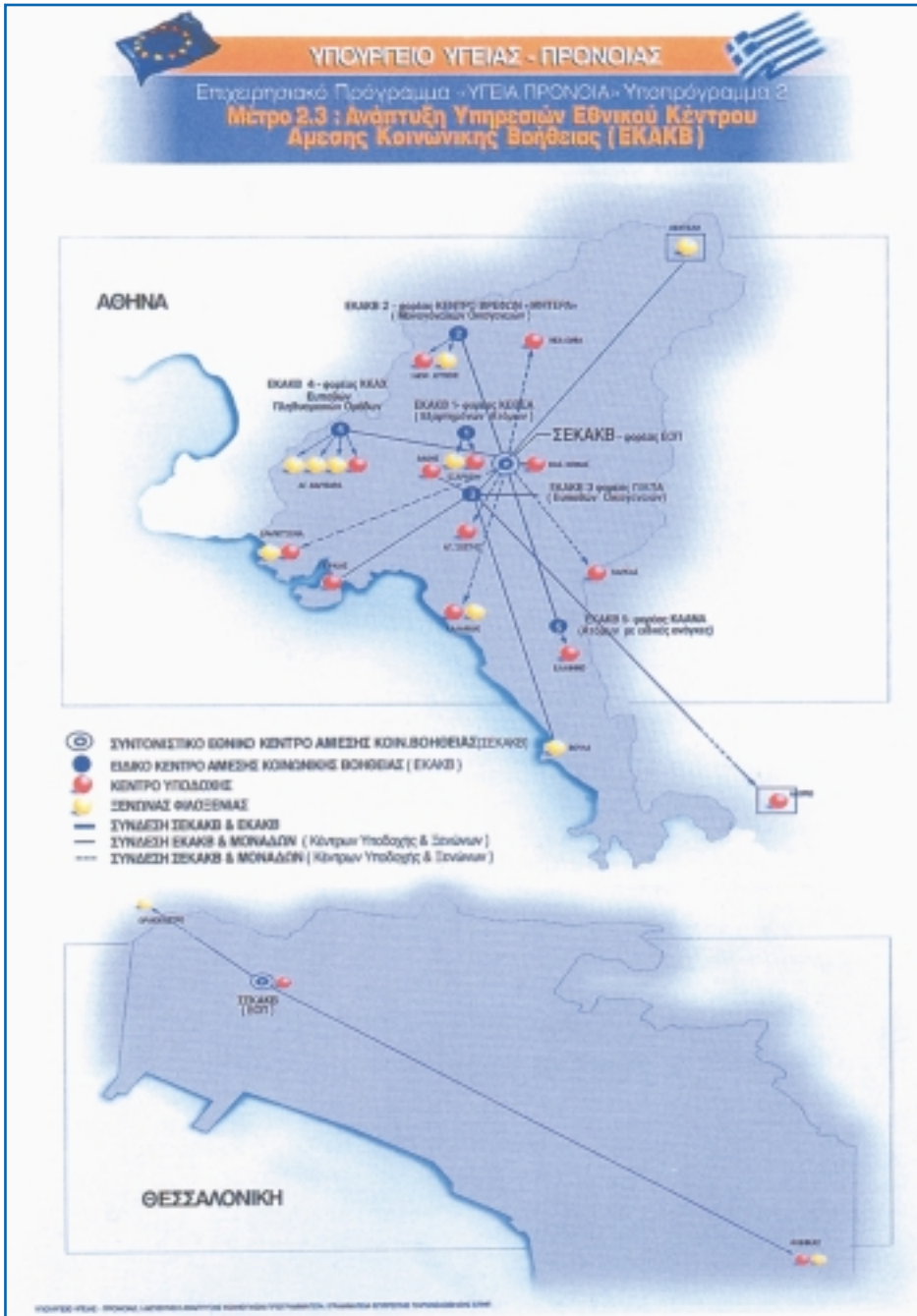
Οι ανισότητες μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής προστασίας των χωρών μελών της Ε.Ε. είναι εμφανείς από τις αποκλίσεις που παρουσιάζουν οι κοινωνικές δαπάνες και οι οποίες εμφανίζονται στον πίνακα 9.5.

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο.9.5

ΔΑΠΑΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ Ε.Ε.

ΚΡΑΤΟΣ ΜΕΛΟΣ Ε.Ε.	ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΕ ΠΟΣΟΣΤΟ % ΣΤΟ ΑΕΠ*				
	ΕΤΟΣ				
	1990	1993	1996	1997	1998
Βέλγιο	26.7%	29.4%	28.8%	28.1%	27.5%
Δανία	28.7%	31.9%	31.4%	30.5%	30.0%
Γερμανία	25.4%	28.4%	30.0%	29.5%	29.3%
Γαλλία	27.6%	30.9%	31.0%	30.8%	30.5%
Λουξεμβούργο	22.6%	24.5%	25.2%	24.8%	24.1%
Ολλανδία	32.4%	33.5%	30.1%	29.4%	28.5%
Αυστρία	26.7%	28.9%	29.6%	28.8%	28.4%
Φινλανδία	25.1%	34.6%	31.6%	29.3%	27.2%
Σουηδία	33.1%	38.6%	34.5%	33.6%	33.3%
Αγγλία	23.2%	28.8%	27.7%	26.8%	26.8%
Ισπανία	19.9%	24.7%	22.5%	22.0%	21.6%
Ιρλανδία	19.1%	20.5%	18.5%	17.2%	16.1%
Ιταλία	24.1%	26.2%	25.2%	25.7%	25.2%
Πορτογαλία	15.6%	21.3%	22.0%	22.5%	23.4%
ΕΛΛΑΔΑ	23.2%	22.3%	23.1%	23.6%	24.5%
ΕΕ-15	25.4%	28.9%	28.6%	28.2%	27.7%

* ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

Υποδομές του δικτύου υπηρεσιών του Εθνικού Κέντρου Άμεσης Κοινωνικής Βοήθειας (ΕΚΑΒ) στους Νομούς Αττικής και Θεσσαλονίκης
 Πηγή: Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας

Οι διαπιστώσεις για τα κοινωνικά προβλήματα που συνδέονται με καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού ή τις ευνοούν στις χώρες της Ε.Ε. είναι δραματικές ιδιαίτερα για τις ευάλωτες ομάδες. Οι κοινωνικοί δείκτες που περιέχονται στον πίνακα 9.6 καταγράφουν την ύπαρξη κοινωνικών προβλημάτων που συνδέονται ή ευνοούν τις καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού και παρουσιάζουν τις αποκλίσεις μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο.9.6

ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ

ΧΩΡΕΣ	Ποσοστό παιδικής φτώχειας	Μονογονεϊκές οικογένειες	Νοικοκυριά χωρίς εργασία	Χαμηλοί μισθοί	Κοινωνικές δαπάνες
ΣΟΥΗΔΙΑ	2.6	21.3	5.0	5.2	14.8
ΝΟΡΒΗΓΙΑ	3.9	15.0	-	-	11.2
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	4.3	11.8	11.8	5.9	15.4
ΒΕΛΓΙΟ	4.4	8.2	11.0	7.2	9.7
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	4.5	5.8	3.8	-	7.9
ΔΑΝΙΑ	5.1	15.2	-	-	16.0
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	7.7	7.4	9.3	11.9	12.6
ΓΑΛΛΙΑ	7.9	7.7	8.8	13.3	9.1
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	10.7	9.8	8.6	13.3	8.4
ΙΣΠΑΝΙΑ	12.3	2.3	10.1	19.0	6.3
ΕΛΛΑΔΑ	12.3	3.7	4.5	-	2.9
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	12.6	14.1	13.9	13.8	6.3
ΚΑΝΑΔΑΣ	15.5	12.2	13.4	23.7	6.8
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	16.8	8.0	15.4	18.0	9.1
ΤΟΥΡΚΙΑ	19.7	0.7	3.3	-	0.7
ΗΝΩΜ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	19.8	20.0	19.5	19.6	8.8
ΙΤΑΛΙΑ	20.5	2.8	7.6	12.5	4.5
Η.Π.Α.	22.4	16.6	11.1	25.0	3.1
ΜΕΞΙΚΟ	26.2	4.3	3.5	-	0.4

Πηγή: UNICEF 2001

Η σύγκλιση των συστημάτων πρόνοιας αποτελεί αναγκαιότητα για την εξισορρόπηση των κοινωνικών ανισοτήτων μεταξύ των χωρών αλλά ταυτόχρονα αποτελεί προτεραιότητα ο επανα-προσανατολισμός της κοινωνικής πολιτικής ώστε να έχει αναδιανεμητικό χαρακτήρα. Σκοπός του αναδιανεμητικού τύπου κοινωνικής πολιτικής είναι να στηρίζει τους πλέον αδύναμους με ποιοτικά, εξατομικευμένα και αποτελεσματικά μέτρα και υπηρεσίες, να έχει επιστημονικά σχεδιαστεί με την συμμετοχή των ενδιαφερομένων, να επαναξιολογείται διαρκώς και να βελτιώνεται.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια σύνθετη κατάσταση που ξεπερνάει την απλή στέρηση πόρων επιβίωσης ή την έλλειψη εισοδήματος με τις αντίστοιχες συνέπειες που προσδιορίζει η έννοια της φτώχειας. Ανάγεται σε παράγοντες και συνθήκες που απομακρύνουν, εμποδίζουν ή στερούν άτομα ή ομάδες, από την δυνατότητα να έχουν ίσες ευκαιρίες και ισότιμη προσπέλαση σε κοινωνικά αγαθά, διαδικασίες και λειτουργίες που άπτονται των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων τους και που ουσιαστικά εμποδίζουν την κοινωνική τους ένταξη και εννοούν την περιθωριοποίησή τους. Τα αίτια σχετίζονται με τις ραγδαίες αλλαγές που συντελούνται στο τομέα της αγοράς εργασίας, στις οικογενειακές δομές, στη δημογραφική σύνθεση, επίσης στις αδυναμίες προσαρμογής της κοινωνικής πολιτικής στις αλλαγές και στην επικράτηση πολιτικών συσσώρευσης πλούτου στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς. Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού πλήττει και τις ανεπτυγμένες κοινωνίες. Απαιτούνται αλλαγές στην κοινωνική πολιτική ώστε να έχει αναδιανεμητικό προσανατολισμό, να έχει σχεδιασθεί επιστημονικά και οι ενδιαφερόμενοι να συμμετέχουν σε όλα τα επίπεδα προετοιμασίας, διαχείρισης και αξιολόγησης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γράψτε τι περιλαμβάνει η έννοια του όρου κοινωνικός αποκλεισμός;
2. Περιγράψτε τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού;
3. Τι απαιτείται για να αντιμετωπισθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός;

Παιδιά που ζουν στο Δρόμο

**100.000.000
παιδιά στο δρόμο**

Όταν η φτώχεια είναι κανόνας...

Υπολογίζεται ότι 100.000.000 παιδιά ζουν και εργάζονται στους δρόμους των μεγαλουπόλεων σε όλο τον κόσμο. Η ζωή στο δρόμο θέτει σε κίνδυνο τη φυσική και ψυχική τους ανάπτυξη και συχνά και την ίδια τους τη ζωή.

Οι δρόμοι μπορεί να είναι ιδιαίτερα επικίνδυνος χώρος εργασίας για τα παιδιά όπου τίθενται σε κίνδυνο η φυσική και ψυχική τους ανάπτυξη και συχνά η ζωή τους. Στις μεγαλουπόλεις σε όλο τον κόσμο σχεδόν 100 εκατομμύρια παιδιά ζουν στους δρόμους και επιβιώνουν με κάθε τρόπο, κόντρα θύματα σε κάθε μορφή εκμετάλλευσης. Μόνο στη Βραζιλία, υπολογίζονται σε 17.000.000, στη Μαυρία των Φιλιππίνων ανέρχονται σε 100.000 ενώ "στη χώρα μας ο αριθμός των παιδιών κάτω των 14 ετών που εργάζονται παράνομα υπολογίζεται ότι φτάνει στις 5.000 (ήφαρδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 14/6/2000)".

Ποια είναι τα Παιδιά του Δρόμου :

- Παιδιά που βγαίνουν το δρόμο από τους. Εκεί τρώνε, κοιμούνται και εργάζονται. Είναι παιδιά που εγκαταλείφθηκαν ή διώχθηκαν από την οικογένειά τους ή επιλέγουν τα ίδια να ζουν στους δρόμους επειδή οι γονείς τους τα κοκοροποιούν.
- Παιδιά που εργάζονται στο δρόμο και κατοικούν με την οικογένειά τους, ίσως κι αν απουσιάζουν για λίγο καιρό.

UNICEF / G. PEREZ

Τι κάνουν για να επιβιώσουν :

- Γυαλίζουν παπούτσια, πλένουν ή φτιάχνει καταστρώματα, ματράκια αποσκευών, πλύνουν λουλούδια και κάθε είδους μικροπράγματα, μαζεύουν ανακυκλώσιμα υλικά.
- Εργάζονται σε εταιρείες. Κάθε εταιρεία έχει τη δική της πρακτική και κανόνες.

Τι κινδύνους αντιμετωπίζουν :

- Ασχέτη επιβίωση, βιολογική και διανοητική, έλλειψη στήθης, αδυναμία πρόσβασης σε ιατρικές υπηρεσίες.
- Αδυναμία τακτικής παρακολούθησης του σχολείου. Σχεδόν δεν τελειώνουν ούτε τη βασική εκπαίδευση.
- Βία και εκμετάλλευση στους δρόμους, πιέσεις για χρήση και διανομή ναρκωτικών.
- Σειριακή εκμετάλλευση και καταπίεση.
- Εκτεθειμένα στον κίνδυνο AIDS.
- Κοινωνικός αποκλεισμός.

UNICEF / A. KAPLANIS - CLARE

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΑΝΤΙΠΡΟΣΤΙΣΤΑ ΘΥΜΑΤΑ

- 400 εκατομμύρια παιδιά ζουν στους δρόμους
- 600 - 700 εκατομμύρια παιδιά ζουν με λιγότερο από 1\$ ημερησίως
- Με 30 σεντς επένδυση για κάθε 400 \$ ένα τα παιδί θα ήταν υγιειν και μαθησιακά
- 430 εκατομμύρια παιδιά δεν πηγαίνουν σχολείο
- Το 2/3 των παιδιών έχουν φθονούν πιο πολλά για να περπάτησουν
- 4 στα 6 ή 47 εκατομμύρια παιδιά ζουν στη φτώχεια στις χώρες του ΟΟΣΑ *
- Περιεχόμενα από 14 γράμ \$ το χρόνο 24 μηνών παιδιών

*ης χώρες που περιλαμβάνονται το 2/3 των εργαζομένων και υπαλλήλων των εθνικών

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ελένη**, (1993) *Οικογένεια, Παιδική Προστασία και Κοινωνική Πολιτική*, εκδ. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα.
- **Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ελένη και Τσαγκαράκη Μαρία**, (1999) *Εγχειρίδιο για τα δικαιώματα του παιδιού*, εκδ. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα.
- **Αλτάνης Παναγιώτης**, (1991) «Η συμμετοχή του Κοινωνικού Λειτουργού στη θεραπευτική ομάδα - διεπιστημονική συνεργασία», *Κοινωνική Εργασία*, τ.22, σ.109, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος, Αθήνα.
- **Αλτάνης Παναγιώτης**, (1994) «Ευρωπαϊκή Ένωση και Κοινωνική Πολιτική: Οδηγίες, Κανονισμοί, Συστάσεις, Προγράμματα», στην *Κοινωνική Εργασία*, τ.36, σ.237, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος, Αθήνα
- **Αλτάνης Παναγιώτης**, (1995) «Κοινωνική Εργασία στο Σχολείο. Η θέση της Κοινωνικής Εργασίας στην πρόληψη της χρήσης των ναρκωτικών από παιδιά σχολικής ηλικίας», στα *Πρακτικά του Σεμιναρίου: Κοινωνική Εργασία στο Σχολείο και καταπολέμηση της χρήσης των ναρκωτικών κατά την σχολική ηλικία*, ΙΑΚΕ, σ.127, Αθήνα.
- **Ανδρουλιδάκη – Δημητριάδη Ισμήνη**, (1984) *Η εξάγαμη συμβίωση*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
- **Βασιλειάδου Μαρία και Παυλή – Κορρέ Μαρία**, (1996) *Η εκπαίδευση των τογγάων στην Ελλάδα*, εκδ. Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα.
- **Β' Κ.Α.Π.Η Δήμου Νικαίας**, (1999) *Η Γ' ηλικία σήμερα: Πολιτικές και Κοινωνικές διαστάσεις*, Νίκαια.
- **Γεώργα Δημητρίου**, (1986) *Κοινωνική Ψυχολογία*, τομ.α, Αθήνα.
- **Γεωργιάδη Έφη, Καπετανάκη Αγγ., Παπαφλέσσα Θεοδώρα**, (1995) *Στοιχεία Κοινωνικής Πρόνοιας*, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα.
- **Δεύτερο Κ.Π.Σ.**, (1999) *Σημειώσεις: Εισηγήσεων στο Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Σχολικών Συμβούλων του Π. Ι. στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση»*, 2ου Κ.Π.Σ., Αθήνα.
- **Δημάκη- Μιχαλοπούλου Ελένη**, (1989) *Μορφές Δραστηριοτήτων του Νηπιαγωγείου*, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα.
- **Δημητρόπουλος Ευστάθιος και Αλτάνης Παναγιώτης**, (1993) «Η Συμβουλευτική ως λειτουργία συνδετική των θεσμών και των υπηρεσιών επικούρησης του Ανθρώπου», *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, τ.24-25, σ.15, Αθήνα.
- **Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών**, (1996) *Γήρανση και Κοινωνία*, εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα.

- **Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας**, (1994) *Παιδική Προστασία: Τάσεις και Προοπτικές*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- **Ελύτης Οδυσσέας**, (1968) *Το Άξιον Εστί*, Ίκαρος. Εκδοτική Εταιρία, Πέμπτη Έκδοση.
- **Ελύτης Οδυσσέας**, (1991) *Τα δημόσια και τα ιδιωτικά*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα.
- **Εταιρία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς»**, (1999) *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- **Ζάρρα Ιωάννου**, (1974) *Το πρόβλημα του γήρατος εις την Ελλάδα*, εκδ. Σ.Ε.Κ.Ε., Αθήνα.
- **Ι.Α.Κ.Ε.**, (1994) *Ατομο και Οικογένεια Σήμερα και Αύριο*, Πρακτικά Συμποσίου, εκδ. Ι.Α.Κ.Ε., Αθήνα.
- **Ιατρίδης Δημήτρης**, (1990) *Σχεδιασμός Κοινωνικής Πολιτικής*, εκδ. GUTENBERG, Αθήνα.
- **Καλλινικάκη Θεανώ**, (1998) *Κοινωνική Εργασία: Εισαγωγή στη θεωρία και στην πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- **Κανδυλάκη Αγάπη**, (2001) *Η Συμβουλευτική στην Κοινωνική Εργασία*, εκδ. Σύγχρονες Ακαδημαϊκές και Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- **Κατάκη Δ. Χάρις**, (1984) *Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα.
- **Κατέβας Γιώργος**, (1995) *Η Προσχολική Αγωγή ως Θεσμός*, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα.
- **Κατσαρού Φανή**, (1990) Μετάφραση-διασκευή πίνακα «Στάδια Ψυχοκοινωνικής Ανάπτυξης του Ανθρώπου» του Έρικσον, που παρουσιάστηκε στο περιοδικό *Η Ψυχολογία Σήμερα*, τεύχος 1, Μάιος 1990.
- **Κατσαρού Φανή**, (1995) «Κοινωνική Πρόνοια και Κοινωνικές Υπηρεσίες στην Τοπική Αυτοδιοίκηση», Ανακοίνωση στο Α' Συνέδριο Κοινωνικών Λειτουργών Κύπρου και Ελλάδος, Λευκωσία.
- **Κ.Ε.Π.Ε.**, (1989) *Εκθέσεις για το πρόγραμμα 1988 – 1992- Κοινωνική Πρόνοια*, Κ.Ε.Π.Ε., Αθήνα.
- **Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής**, (1998) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, εκδ. GUTENBERG, Αθήνα.
- **Κόντογλου Φώτης**, (1991) *Ευλογημένο καταφύγιο*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα.
- **Κορασίδου Μαρία**, (1995) *Οι Άθλιοι των Αθηνών και οι Θεραπευτές τους*, εκδ. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα.
- **Κουρουμπλής Παναγιώτης**, (2000) *Το δικαίωμα στη διαφορά*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

- **Κυριόπουλος Γιάννης, Γεωργούση Ευγενία, Μαργαριτίδου Βάσω και Συμεωνίδου Χάρις**, (1995) *Υγεία, Κοινωνική Προστασία και Οικογένεια*, εκδ. Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, Τομέας Οικονομικών της Υγείας, Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, Αθήνα.
- **Λιάκου Μαρία**, (1998) «Βοήθεια στο σπίτι: Ε.Ε.Σ. Διαστάσεις και Προοπτικές της κατ' οίκον Κοινωνικής Φροντίδας», *Περιοδικό Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 52, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος Αθήνα.
- **Μαλούτας Θωμάς και Οικονόμου Δημήτρης**, (1988) *Προβλήματα ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.
- **Ματζιάρης Μαρίνος**, (1999) «Το Πρόγραμμα “Βοήθεια στο Σπίτι” στο Δήμο Διδυμοτεύχου. Απολογισμός ετήσιας λειτουργίας», *Περιοδικό Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 56, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος, Αθήνα.
- **Ματσαγγάνης Μάνος**, (1999) *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στην Νότια Ευρώπη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- **Μεταλληνός Γεώργιος**, (1992) *Ελληνισμός*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα.
- **Michel Andree**, (1998) *Κοινωνιολογία της Οικογένειας και του Γάμου*, μετάφραση – επιμέλεια Α. Μουσουρού, εκδ. GUTENBERG, Αθήνα.
- **Μουσούρου Μ. Λουκία**, (1996) *Κοινωνιολογία της Σύγχρονης Οικογένειας*, εκδ. GUTENBERG, Αθήνα.
- **Μπούτος Βασίλης**, (1997) *Τα δάκρυα της Βασίλισσας*, εκδ. GUTENBERG, Αθήνα.
- **Payne Malcolm**, (1997) *Σύγχρονη Θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας*, επιμ. Καλλινοκάκη Θεανώ, Μετάφραση Στρατιδάκη Σαμάνθα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- **Ντούσας Δημήτρης**, (2000) *Ρομ και Φυλετικές Διακρίσεις*, εκδ. ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα.
- **Πετρεζίδου – Τσουλουβή Μαρία**, (1992) *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνική πολιτική*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.
- **Πιάνος Χ. Κωνσταντίνος**, (2000) *Ψυχοκοινωνικές Διαταραχές και Αντιμετώπισή τους*, 3η έκδοση, εκδ. ΕΛΛΗΝ, Περιστέρι.
- **Ράποπορ Ρόνα, Ρόμπερτ Ράποπορ**, (1981) *Τα στάδια της Ζωής* εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα.
- **Ρομπόλης Σάββας και Χλέτσος Μιχάλης**, (1995) *Η Κοινωνική Πολιτική μετά την κρίση του Κράτους Πρόνοιας*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- **Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος**, (1993) *Πρακτικά: Κοινωνικές Υπηρεσίες στην Τοπική Αυτοδιοίκηση*, εκδ. Σ.Κ.Λ.Ε., Αθήνα.

- **Σ.Κ.Α.Ε., και Σ.Ε.Κ.Ε.,** (1975) *Πρακτικά: Συμπόσιο με θέμα «Προβλήματα Γεροντικής Ηλικίας»,* 17 – 21/02/1975, Σ.Κ.Α.Ε., και Σ.Ε.Κ.Ε, Αθήνα.
- **Triseliotis John,** (1990) «Οικογενειακή Φροντίδα και Ηλικιωμένοι», *Εκλογή* Οκτωβρίου – Δεκεμβρίου 1990, Αθήνα.
- **Triseliotis John, Κουσιδου Τασούλα,** (1989) *Η Κοινωνική Εργασία στην υιοθεσία και στην αναδοχή,* Κέντρο Βρεφών «Η Μητέρα», Αθήνα.
- **Τεπέρογλου Αφροδίτη,** (1994) «Φροντίδα για τους ηλικιωμένους και Οικογένεια», *Εκλογή,* τεύχος Οκτωβρίου – Δεκεμβρίου 1994.
- **Τσάγκαρη Μαρία,** (1999) «Παιδί, Παιδική Ηλικία και Δικαιώματα», *Κοινωνική Εργασία,* τεύχος 55, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος, Αθήνα.
- **Τσαούση Γ.Δ., Χατζηγιάννη Α.,** (1990) *Κοινωνικές και Χωροταξικές Προϋποθέσεις Λειτουργίας των Κ.Α.Π.Η. ως Θεσμών Σύνδεσης των ηλικιωμένων με την κοινότητα,* εκδ. Πάντειο Πανεπιστήμιο και Υπ. Υγείας και Πρόνοιας, Αθήνα.
- **Τσάτσοις Κωνσταντίνος,** (1969) *Αφορισμοί και Διαλογισμοί,* εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου και Σιας Α.Ε.
- **Τσολακίδου Ελένη,** (2001) «Ρατσισμός και Ανεργία στην Ελλάδα», εφημ. *ΠΟΛΙΣ,* τεύχος 9, Καλλιθέα.
- **Υπ. Υγείας και Πρόνοιας,** (1986) *Κώδικας Φορέων Παροχής Κοινωνικών Υπηρεσιών,* τόμοι 1ος και 3ος, Υπ. Υγείας και Πρόνοιας, Αθήνα.
- **Υπ. Υγείας-Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων,** (1987) *Ιατρική Αντιμετώπιση του ηλικιωμένου,* Δηήμερο σεμινάριο για τους προϊσταμένους γιατρούς του Ι.Κ.Α., Αθήνα 9 – 10 Ιουνίου 1987, εκδ. Υπ. Υγείας-Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων – Δ/νση Προστασίας ηλικιωμένων.
- **Χουντουμάδη Αναστασία και Πατεράκη Λένα,** (1989) *Σύντομο Ερμηνευτικό Λεξικό Ψυχολογικών Όρων,* εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα.
- **Χουρδάκη Μαρία,** (1992) *Οικογενειακή Ψυχολογία,* εκδ. Γρηγόρη, β' έκδοση, Αθήνα.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Erikson Erik H.,** (1959) “*Identity and the Life Cycle*” από το Psychological Issues Vol. 1, No 1 Monograph 1, International Universities Press, Inc. New York.
- **Maslow A.H.,** “*A Theory of Human Motivation*” από το βιβλίο Management and Motivation, (1970) Victor H. Vroom and Edward L. Deci (editors), Kingsport Press, Kingsport, Tennessee.

Ενέργεια 2.3.2: **«Ανάπτυξη των Τ.Ε.Ε. και Σ.Ε.Κ.»**
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Σταμάτης Αλαχιώτης
Καθηγητής Γενετικής Πανεπιστημίου Πατρών
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο: **«Βιβλία Τ.Ε.Ε.»**
- Επιστημονικός Υπεύθυνος του Έργου
Γεώργιος Βούτσινος
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
- Υπεύθυνη του Τομέα Υγείας και Πρόνοιας
Ματίνα Στάππα, Οδοντίατρος
Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου